

Natuurhistorisch & Volkenkundig

MUSEUM OUDENBOSCH

Museum op Zicht

NATUURHISTORISCH
MUSEUM
VOLKENKUNDIG
OUDENBOSCH

december 2015
27^e jaargang nr 54

IN DIT NUMMER:

Aanwinst – Bisjpaal onverwachte aanvulling

blz. 4

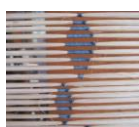
Maandag 19 oktober arriveerde in het NVMO een bijzonder object: een Bisj-paal van de Asmat-stam uit Nieuw-Guinea.

Van gamelan tot doerian

blz. 6

Wieteke van Dort opende de expositie over de Indië-collectie van de Broeders van St.Louis en de fotocollectie van Henry Wagenaar Reisiger.

Ikatweefsel, een zeer bijzonder kleding!

blz. 8

Aandacht voor werelderfgoed uit Sumba. Weefsel dat eerst wordt geleverd in motieven en dan pas geweven.

Dieren in het nieuws

blz. 9

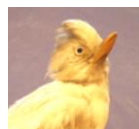
Wortelende vos – witte neushoorn overleden.

A girls best friend

blz. 10

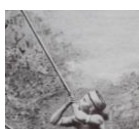
Óver het ontstaan en de waarde van diamanten.

Albinoexpositie

blz. 12

Alledaagse dieren in een verbazingwekkende verschijningsvorm; een thema-expositie.

De blaaspijp van Borneo

blz. 13

Hij oogt als een speer vanwege de punt aan de voorkant. Het verhaal maakt het voorwerp zo machtig interessant.

Een bijzonder object uit Panama

blz. 14

Het is inmiddels zo'n tien jaar geleden dat ons museum werd verblijd met een bijzondere gift.

Bijzondere foto bleke kolgans

blz. 15

Ma fête sauvage

blz. 16

Kunstwerk Rob Hopstaken verplaatst.

Museumnieuws

blz. 17

Cultuurnieuws

blz. 18

Tenslotte

blz. 19

Uit het archief

blz. 20

Schenking vogel Nieuw Guinea aan Leiden, 1908

COLOFON

Museum op Zicht
ISSN: 1871-6229

Uitgave St. Natuurhistorisch en Volkenkundig Museum Oudenbosch. Verschijnt in juni en december en wordt aan donateurs en adverteerders gratis aangeboden.

Uit de Statuten:
Het bevorderen van een bewustwordingsproces dat bijdraagt tot het ontstaan van een normen- en waardenpatroon. Een daarmee samenhangende houding en gedragspatroon bij de mens die de instandhouding van het natuurlijk milieu van het Landschap als cultureel erfgoed en dus het leefmilieu van de mens waarborgt. Alsmede bijdragen tot een verantwoord gebruik van natuurlijke hulpbronnen en tot de ontplooiing van de mens in relatie tot zijn omgeving. Het Museum tracht deze doelen te verwezenlijken middels

- presentatie van de collectie op het gebied van natuur en cultuur
- het aanbieden van thematische lessen voor schoolklassen
- het geven van natuur- en cultuurgerichte cursussen en het organiseren van natuur- en cultuurgerichte excursies voor volwassenen
- het verzorgen van een periodiek.

Dagelijks bestuur:
M.J.A. Deelen, voorzitter
E.N. Beekman, secretaris
C. Dalebout, penningmeester

Bezoekadres: Markt 30a
4731 HP Oudenbosch
Postadres: postbus 163
4730 AD Oudenbosch

Openingstijden: woensdag- en zondagmiddag van 14.00 tot 17.00 uur (in de maanden mei t/m sept. ook op zaterdagmiddag open.)
Groepsbezoeken op afspraak ook buiten deze tijden.

info@nvmoudenbosch.nl
www.nvmoudenbosch.nl

Foto omslag:
albino vlaamse gaai

VAN DE REDACTIE

Beste lezer,

Een nieuwe uitgave, boordevol informatie. Uiteraard over de nieuwe expositie ‘Van gamelan tot doerian’. Ook nieuwe aanwinsten, achtergrondinformatie over objecten en de thema-expositie over albino’s.

Verder dieren in het nieuws, interessante boekuitgaven en andere wetenswaardigheden, zoals de schenking van een bijzondere vogel uit Nieuw Guinea door ons aan het Leids Museum. Ongelooflijk....

Met deze uitgave van Museum op Zicht bent u weer aardig op de hoogte van de ontwikkelingen binnen onze muren, maar ook daarbuiten, voor zover het betrekking heeft op onze collecties. Reden toch voor een (hernieuwd) bezoek? We zien u graag!

Adri Lindenbergh, AnneMarie Visser, Inge van de Haterd, Lieselotte Bolder, Marcel Deelen, Veronique Bijvoet

VAN DE VOORZITTER

‘Het Wereldmuseum fuseert voorlopig niet’ kopte Trouw op 6 november. Onderzoekster Gitta Luiten adviseerde onlangs het Wereldmuseum te fuseren met andere volkenkundige musea, maar het Rotterdamse museum blijft voorlopig zelfstandig, in elk geval totdat alle perikelen achter de rug zijn.

Het had een mooie kans geweest wanneer het NVMO had kunnen fuseren met het Wereldmuseum. We hadden er beide profijt van gehad. Wellicht wij iets meer, maar goed, voorlopig zit het er niet in.

Natuurlijk is het onwaarschijnlijk dat het zou gebeuren, maar anderzijds, er is wel degelijk iets voor te zeggen, hoe klein we ook zijn. Het NVMO heeft een uitgesproken eigen karakter, vooral dankzij de afkomst. Het NVMO heeft echter ook specifieke collecties die mogelijk niet helemaal uniek maar wel van belang zijn. Daarmee levert het een bijdrage aan de museale wereld en het nationale (en qua volkenkunde zelfs hier en daar internationale) erfgoed.

Hetzelfde artikel plaatst vraagtekens bij het nut van fuseren met andere Rotterdamse musea om te komen tot één overkoepelend Rotterdams Museum: schaalvoordelen zijn er nauwelijks; samenwerken is net zo goed, of zelfs beter. Interim-directeur Jan Willem Sieburgh van het Wereldmuseum: “Soms wordt er eerst gefuseerd en een gebouw gebouwd en daarna pas bedacht waarom dat gedaan is. Je moet eerst een verhaal hebben. Als dat klopt, komt de rest vanzelf.”

Al enkele jaren zingt het rond dat het NVMO zou moeten samengaan met het Zouavenmuseum. Het advies dat Sieburgh geeft, geeft iets ter overweging. Het moet immers wel zinvol zijn en iets toevoegen.

Eén ding is zeker: je kunt van een museum eisen meer inkomsten te genereren, *zelfvoorzienend* zal het nooit worden. Er moet altijd geld bij. Als beheerders van erfgoed en het conserveren, onderzoeken en (digitaal) toegankelijk maken daarvan, hebben musea echter het recht om geld te kosten.

Marcel Deelen

**Te vroeg wakker?
Help!**

Egels gaan in winterslaap omdat er in de winter minder voedsel (regenwormen, slakken, insecten) te vinden is. Maar wat als de buitentemperatuur onverhoopt stijgt?

Een weldoorvoede egel kan zo'n periode best doorstaan en gaat, als de kou terugkomt, gewoon weer slapen. Maar magere egels (bijvoorbeeld jonge egels) kunnen bij het tussentijds ontwaken wel extra's gebruiken. Een vers maaltje ligt 's winters natuurlijk niet zomaar klaar. Zet daarom – buiten bereik van huisdieren – wat egel- of kattenvoer en water neer. Geen melk, want dat geeft diarree.

Aanwinst Bisjpaal onverwachte aanvulling

VOOROUDEPAAL VAN KOPPENSNELLERSSTAM NAAR OUDENBOSCH

Maandag 19 oktober arriveerde in het NVMO een bijzonder object: een Bisj-paal van de Asmat-stam uit Nieuw-Guinea. De rituele voorouderpaal van uitzonderlijke lengte werd twee maanden geleden ter overname aangeboden door een verzamelaar van kunst uit Nieuw-Guinea. De paal sierde jarenlang de hal van Berg Kleijn Communicatie aan het Prins Mauritsplein in Den Haag. In 2012 sloot het bureau en nam hij het object over, maar met 5.5 meter bleek de paal te hoog voor zijn huis en hij zocht naar een goede bestemming.

Met deze aanwinst komt ons museum wat dit betreft in het rijtje Tropenmuseum Amsterdam – Wereldmuseum Rotterdam – Rijksmuseum voor Volkenkunde Leiden, de enige instituten met dergelijke palen in hun collectie. Voorlopig krijgt het museum de Bisj-paal in bruikleen. Gezocht wordt naar sponsors om het bijzondere stuk in eigendom te krijgen, waarmee het museum (en Oudenbosch) zich een prominente positie zou verwerven.

Het zeldzame object kwam op het juiste moment tijdens de voorbereidingen van de Indië-expositie. Hoewel Nieuw-Guinea niet echt bij Indonesië hoort – bij de dekolonisatie, onder druk van Amerika en Engeland en ook door het onbegrip van onze toenmalige regering, werd Nieuw-Guinea plompverloren bij Indonesië gevoegd – vormde het deel van de nederlandse koloniën in deze regio. Na de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië tussen 1945 en 1949 maakte het westelijk deel van Nieuw-Guinea tot 1962 als Nederlands-Nieuw-Guinea deel uit van het Koninkrijk der Nederlanden.

herkomst

Het onherbergzame moeras- en bosgebied van de Asmat, een Papoea-volk van de zuidwestkust van Papoea, werd vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw opengelegd door verkenningspatrouilles. De nederlandse pioniers troffen een cultuur aan met een rijke artistieke productie die haar weerga niet had. Maar men realiseerde zich dat deze adembenemende ‘primitieve kunst’ in dienst stond van een religie en wereldbeeld waarin koppensnellen en slepende wraakacties een centrale plaats innamen. Erger nog: de Asmat bedreven een ritueel kannibalisme. De bisjpalen stonden in nauw verband met deze praktijken. De op de palen afgebeelde figuren waren slachtoffers van snelpraktijken die gewroken moesten worden en wier zielen definitief naar het dodenrijk moesten worden doorverwezen. De rituelen genereerden weer nieuwe sneltochten en dat ging zo maar door. Natuurlijk deed het nederlandse gouvernement het koppensnellen in de ban, het gebied moest gepacificeerd worden. Maar het verbieden van koppensnellen zou betekenen dat de bijbehorende rituelen en kunstuitingen zouden verdwijnen, zo vreesden de nederlandse musea. De Bisjpalen zijn dan ook bijna allemaal verzameld in de jaren vijftig en zestig.

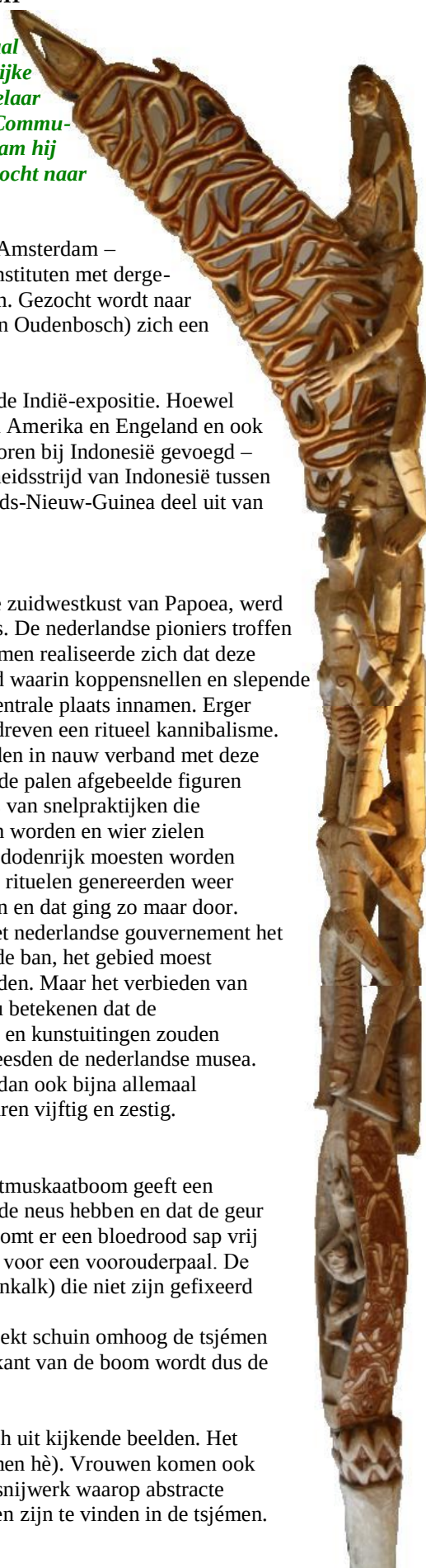

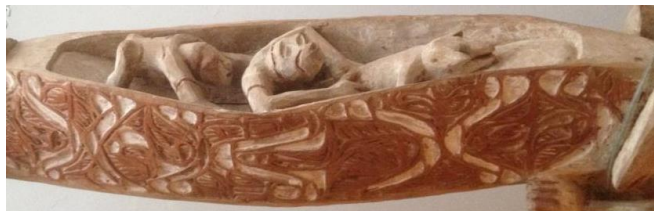
De Bisjpalen zelf

Bisjpalen worden gesneden uit de stam van een wilde nootmuskaatboom. De nootmuskaatboom geeft een speciale geur af. De Asmat zijn ervan overtuigd dat de vooroudergeesten een goede neus hebben en dat de geur van de boom wijst op een vroeger leven als mens. Als de bast wordt verwijderd komt er een bloedrood sap vrij en dat is ook zo'n kenmerk die deze boom zeer geschikt maakt als basismateriaal voor een voorouderpaal. De figuren worden gekleurd met pigmenten (gebrande oker, roet en gemalen schelpenkalk) die niet zijn gefixeerd en gemakkelijk loslaten.

Elke paal bestaat uit een lange schacht van vier tot tien meter hoog. Bovenaan steekt schuin omhoog de tsjémen (letterlijk: penis). Die is gemaakt van een van de wortels van de boom. De onderkant van de boom wordt dus de bovenkant van de bisjpaal.

De klassieke bisjpaal bestaat eigenlijk uit enkele op elkaar staande, recht voor zich uit kijkende beelden. Het spreekt vanzelf dat het bovenste beeld altijd de voorstelling is van een man (tsjémen hè). Vrouwen komen ook op de Bisjpalen voor, maar nooit als bovenste beeld. De tsjémen is voorzien van snijwerk waarop abstracte symbolen zijn te zien die de voorouders in het algemeen voorstellen. Ook kinderen zijn te vinden in de tsjémen.

De mensen die op de bisjpalen zijn afgebeeld, zijn dorpsgenoten die de afgelopen tijd zijn gestorven. De Papoea's beschouwen bijna elk sterfgeval als een onnatuurlijke dood. De oorzaak daarvan moet bezworen worden. De paal eindigt in een punt, die ook de vorm kan hebben van een kano, een dodenschip die de overledenen naar *safan* brengt, de dodenwereld of de wereld der voorouders aan de andere kant van de zee.

Verzamelgeschiedenis van de bisjpalen

Opmerkelijk is wel dat de palen, vóór de ontginning van het gebied, totaal onbekend waren en dat de gemaakte palen tot die tijd in de natuur weer ten onder gingen. Juist de ontdekking van de cultuur leverde - tijdelijk – de verzameling palen op die nu in de musea te zien is.

Het was vooral beroepsverzamelaar Carel Groenevelt (1899-1973) die in Nieuw-Guinea voorwerpen verzamelde voor de nederlandse musea. Van 1951 tot 1962 was hij in de weer en het zijn het vooral de verzamelingen uit dit gebied waardoor de nederlandse museumcollecties uit Nieuw-Guinea een mondiale allure hebben verworven. Groenevelt verzamelde duizenden objecten, waaronder de bisj-palen. Twee palen, nu het bezit van het Rijksmuseum voor Volkenkunde, zijn afkomstig van de Amerikaan Michael Rockefeller wiens geruchtmakende en nooit opgeloste verdwijning in de Asmat-regio in 1961 (verdrongen, vermoord, aangevallen door een krokodil?) geruime tijd wereldnieuws was.

Het bisj-ritueel ter ere van de doden bestaat nog steeds, hoewel koppensnellerij en bloedige wraakacties allang tot het verleden behoren. De meer recente palen zijn duidelijk te herkennen: ze zitten ingewikkelder in elkaar en er worden dieren afgebeeld, zoals slangen en krokodillen, die je vroeger niet zag.

In 2007 exposeerde het Tropenmuseum in Amsterdam bijna alle in Nederland aanwezige Bisj-palen (58 stuks), de enige keer dat zoveel bisjpalen bij elkaar te zien waren. Het betrof de collectie van het Tropenmuseum, het Wereldmuseum Rotterdam en Museum Volkenkunde in Leiden. De enige paal uit particulier bezit was van bioloog Tijs Goldschmidt.

Bisjfeest

Bij de Asmat draait alles om levenskracht die, volgens de traditie, is geconcentreerd in de schedel. Het menselijk bestaan is een bundeling van levenskracht. Dat wil zeggen dat een dorp des te welvarender is als het veel levenskracht in zich bergt. Als de totale levenskracht afneemt, bijvoorbeeld omdat veel belangrijke mensen doodgaan of sneuvelen, breekt in het dorp paniek uit. Want dood betekent verlies aan levenskracht. De gedachte is dat hoe meer schedels men tijdens een sneltocht verzamelt, des te meer levenskracht het oplevert voor het dorp. Als de situatie dus kritiek wordt, kan men overgaan tot het organiseren van een bisjfeest waaraan meerdere verwantengroepen meedoen en de wraakverplichting op zich nemen.

De bisjpalen zijn hierbij een belangrijk onderdeel.

Is eenmaal besloten een bisj-feest te houden, dan vertrekken de mannen naar het bos om een boom uit te zoeken; de vrouwen leggen beslag op het mannenhuis. Ze dansen, zingen en trommelen. In het bos selecteren de mannen een boom en besluipen hem alsof ze een vijand benaderen. Het ritueel van het vellen van een boom heeft veel gemeen met het afslaan van een hoofd tijdens een sneltocht. Als de boom neerstort wordt dit met een luid gegil ontvangen. Men raast en tiert alsof men een vijand heeft neergelegd. De stam van de boom wordt geschild. Er druipet rood sap uit; de boom bloedt. Het is dus niet toevallig dat voor deze boomsoort is gekozen.

Wanneer de mannen terugkeren met de boom, staan de vrouwen hen op te wachten. Zodra zij de mannen signaleren, grijpen ze naar alles wat hen tot wapen kan dienen. Ze rennen naar de oever en scanderen dat ze niets met de terugkerende mannen te maken willen hebben. Om deze woorden kracht bij te zetten, werpen ze met hun handen zwarte as in de lucht, bij de Asmat een teken van machtsvertoon. De mannen die deze vertoning aanzien, slaan met kracht met hun peddels tegen de boorden van de prauwen om zo een angstaanjagend geluid te produceren. Als de mannen dan aan wal gaan, worden ze belaagd door de gewapende vrouwen. Het is natuurlijk een schijngevecht, maar soms vallen er rake klappen. Het einde is dat de vrouwen terugkeren naar hun huizen.

Het snijproces

Als men aan de paal begint, somt de oorlogsleider eerst plechtig zijn heldendaden op. Hij is de eerste die in de boom hakt. Daarna brengen de mannen de boom in het mannenhuis waar de vrouwen nu verdwenen zijn. Vrouwen en kinderen mogen het snijproces niet zien, het is echt taboe. De voltooiing van de bisjpaal valt samen met het einde van het bisj-feest. De mannen gaan er op uit en verzamelen sagolarven. De voltooide paal wordt voor het mannenhuis opgesteld. De kern van wat er dan gebeurt, is dat de geesten zien dat er genoeg mensen zijn die hun plaats kunnen innemen, dat ze niet langer meer in en rondom de mensengemeenschap hoeven te toeven en dat ze kunnen vertrekken naar hun definitieve bestemming. De paal staat dus in het middelpunt van de belangstelling. Na afloop van het feest wordt de bisjpaal neergehaald en naar het sagobos gedragen waar hij de vruchtbaarheid van de grond verhoogt door weg te rotten. Zo worden de sagobomen met de rijkdom en kracht van de geesten doordrongen.

Op 30 oktober opende Wieteke van Dort de expositie 'Van gamelan tot doerian; de Indië-collectie van de Broeders van St. Louis - de fotocollectie van Henry Wagenaar Reisiger'.

Ruim 153 geleden, op 28 mei 1862, landden vier Broeders van Saint Louis in Surabaya.

Toen broeder Antonius - een man met een humoristische inslag, zijn bijnaam was dan ook 'Vrolijke Toontje' - in de namiddag de reiskoffers uitpakte, vond hij daarin het kado terug dat een indische dame in Holland hen voor vertrek gegeven had: een stel indische huiskleren voor elke broeder, bestaande uit een slaapbroek en een *kabaja*.

De slaapbroeken waren wijd en kleurig, de *kabaja*'s leken op lange overhemden, met kant omzoomd.

Vrolijke Toontje moest uiteraard de huiskleren direct proberen en wat denk je? Het zat zo lekker, dat de drie anderen er ook instapten.

Zo uitgedost liepen ze het erf op en begonnen in de voorgalerij hun getijden te bidden. Terwijl ze daar zo heen en weer stapten, vormde zich voor de poort van het erf een groepje inlanders en zelfs enkele Europeanen schenen, zoals staat beschreven, stille pret te hebben.

De brevierende broeders begrepen er niets van, totdat een gediensig iemand het erf opkwam en de Broeders duidelijk maakte dat hun indische huiskleding wel keurig, maar toch niet helemaal correct was. De *kabaja*'s waren... dames*kabaja*'s.

De vriendelijke heer haalde snel vier *kabaja*'s van hemzelf om die zolang te gebruiken.

We lachen er nu om en dat deden zij toen waarschijnlijk ook. Wat wisten ze van Indië?

Tijdens het inrichten van de expositie kwamen ook wij dingen tegen waarvan we dachten 'wat is dit in vredesnaam'? Het is niet alleen iets uit een andere cultuur, het is ook nog eens uit een voorbije eeuw. Zo gek is dat dus niet.

Nederlands-Indië was weliswaar deel van het Koninkrijk, maar wat wist men er in Nederland in die tijd van?

Henri Wagenaar Reisiger vond dat ook in 1910. Hij had een aantal jaren in de theehandel gewerkt aldaar, werd later uitgever, maar hij was gegrepen door de schoonheid van de archipel en vond Museum op Zicht

foto Johan Wagenmakers voor de Halderbergse Bode

dat er in Nederland te weinig bekend was over de 'mooie, rijke Koloniën'. Het bestaande materiaal dat er was, was summier.

Hij reisde dus zes maanden door de archipel voor het maken van foto's en deze fotoplatenserie werd in 1912 en 1913 geleverd aan bijna 400 scholen voor het voortgezet onderwijs.

De aardrijkskundedocent kon nu met echte foto's de belangstelling voor Oost- en West-Indië vergroten.

Achterliggende gedachte van de serie was ook om mensen in het Moederland op te wekken naar Indië te gaan met kennis van onderwijs, infrastructuur en gezondheidszorg. In Oost- en West-Indië waren dokters, ingenieurs, leerkrachten, ondernemers, etc. hard nodig.

De Broeders waren daar al vijftig jaar eerder achter gekomen. In 1861 werden ze gevraagd om een school op te zetten in Nederlands-Indië. Vanaf het moment dat ze er waren, stuurden ze regelmatig voorwerpen naar Oudenbosch, om de leerlingen in Nederland bekend te maken met hetgeen dit mooie land voortbracht.

Ze stuurden zelfs zoveel spullen, dat al in 1864 Vader Vincentius, de broeder-overste, aan de broeders in Surabaya schreef (en ik noem nu een voorval uit de tijd dat in Italië Garibaldi streed voor de eenheid van dat land en ook het Vaticaan wilde inlijven):

'Pieken, lanssen, klewangs en krissen hebben wij nu genoeg! Nou, wat zullen we vechten als Garibaldi 'ns hier komt. Dan moet-ie eraan!'

De toen als 'wapentuig' omschreven dolken en messen kregen, naast alle andere voorwerpen, hun plaats in de

vitruines. En toen het museum in 1985 een stichting werd en het een en ander werd veranderd, werd als eerste een Indië-expositie samengesteld.

Twintig jaar geleden werd die expositie - hij stond toen al tien jaar - ingepakt om plaats te maken voor een Afrika-expositie. Niemand had toen kunnen vermoeden dat deze tentoonstelling het twintig jaar lang zou volhouden.

Enerzijds, door het succes ervan, anderzijds... het gebrek aan menskracht was de oorzaak dat er niet werd gewisseld.

De Indië-collectie raakte langzaam in de vergetelheid in het depot. Ieder wist dat de voorwerpen er waren, maar de variatie en de schoonheid ervan werden onbekende begrippen. Het was als een Doornroosje, die stilletjes sliep, wachtend op haar prins. En die kwam uiteindelijk. De aanleidingen waren kleine voorvallen.

Jaren geleden kregen we een twaalftal grote fotoplaten van Nederlands-Indië. Het beoogde inlijsten werd echter uitgesteld tot 'later'.

Vorig jaar, op 12 augustus verscheen er een bijna drie pagina's groot artikel over 'Ideaalbeelden van Ons Indië', herontdekte 'fraaie propaganda-fotografie', waarvan ene Dick Rozing een boek had samengesteld.

Het betrof dezelfde foto's, alleen hier de hele serie van zo'n 150 exemplaren.

Dat boek leek me wel wat voor het museum en ik zocht contact met de uitgeverij. Al gauw zat ik aan de telefoon met Dick Rozing en langzaam bloeide het idee op om zijn foto's met onze objecten samen te presenteren in een Indië-expositie.

De missie in Ned. Indië

Hoewel de Congregatie van de Broeders van Oudenbosch niet is opgericht met een missionair doel, waren de broeders de eerste broedercongregatie in Nederlands-Indië, toen zij in 1862 aankwamen in Soerabaja. Daar begonnen zij met onderwijs aan kinderen van bemiddelde katholieken van Nederlandse afkomst. In 1898 werkten er 34 broeders in het onderwijs in Soerabaja en Batavia. Jarenlang probeerden de broeders de Indische missie met minimale middelen in stand te houden, omdat expansie in Nederland genoeg van hen vergde en de Indische koloniale samenleving bovendien geen goede naam had. Gaandeweg breidden de onderwijsactiviteiten van de broeders zich uit naar Batavia (1905), Semarang (1911), Bandoeng (1930) en Madioen (1934). Ook wat betreft het aandeel van de congregatie in de missie is na 1900 een toename te zien: in 1912 werkte één derde van de onderwijzers van de congregatie in Indië. De broeders werkten uiteindelijk in de vicariaten Bandoeng, Djakarta, Semarang, Soerabaja, Malang en Roeteng. Zij verzorgden kweekschool- en lager en middelbaar onderwijs, al dan niet met internaat, dreven een weeshuis en gaven les op scholen die waren aangepast aan het Indonesische onderwijssysteem.

In december vorig jaar schoof Dick aan tijdens een bestuursvergadering en dan volgen maanden van voorbereiding, waarvan het wakker kussen van de slaapster in het depot er één van was. En wat een verrassende schoonheid ontwaakte daar....

Het kwam herhaaldelijk voor dat we in verbazing keken naar hetgeen er uit het vloeiend papier tevoorschijn kwam, als was het één grote sinterklaasavond. Wat hadden de Broeders van Saint Louis een schitterende en op sommige punten een unieke collectie verzameld. Daarvan is maar een fractie te zien, want we konden helaas niet alles tentoonstellen.

Nu is het een natuurwet, dat soortgelijke dingen elkaar aantrekken. Waar veel van iets is, komt nog meer. Uiteraard is het vanzelfsprekend dat, wanneer iemand (of in ons geval: een museum) een collectie heeft, anderen daar graag iets aan toevoegen. De Broeders in Indonesië deden dat ook: regelmatig stuurden ze voorwerpen en brachten ze in latere jaren mee om in één van de ruimtes van Saint Louis tentoon te stellen. Zoals de geschiedschrijvende broeder Christoffor het verwoordde: “Een koffer uit Oudenbosch met leuke en ondeugende verrassingen voor de broeders in de Oost werd beantwoord met een kist volgepropt met Indische vruchten of met vogelhuidjes en klewangs voor het Oudenbosse museum. Want de Broeders in Indonesië willen dat het Museum van Saint Louis groots en schoon wordt.” Dat willen wij nog steeds.

Tijdens onze expositievoorbereiding kregen we bericht van een verzamelaar uit Den Haag die ons het aanbod deed een Bisjpaal in de collectie op te nemen. Precies op het goede moment! Wij zijn heel blij dat deze unieke paal in dit museum is. Daarmee komen we toch in het rijtje Tropenmuseum Amsterdam, Volkenkundig Museum Leiden en Wereldmuseum Rotterdam.

Indertijd hoorde Nieuw Guinea bij de nederlandse koloniën. Tijdens de dekolonisatie is in 1962 Nieuw-Guinea onder internationale druk bij Indonesië gevoegd. Eigenlijk is het een ander gebied, daar op de rand van de Stille Oceaan. Maar we kunnen zeggen dat deze paal goed past bij de expositie, die over de voormalige nederlandse koloniën gaat, want de presentatie op het scherm in de zaal bevat ook twintig prenten van Suriname en de Antillen.

Het is trouwens een leuk toeval dat Indonesië op dit moment op meerdere plekken voor het voetlicht komt. Op de Frankfurter Buchmesse staat Indonesië centraal en ook in Nederland verschijnen nu diverse artikelen en documentaires over Nederlands-Indië en Indonesië. Al zijn sommige wat wrang van aard, maar dat terzijde. Wij kijken hier terug op een periode van zo'n 60 tot 150 jaar geleden. Wieteke van Dort zei terecht: “Nederland en Indonesië waren 350 jaar met elkaar verbonden. De geschiedenislessen schieten daarin tekort. Het is erg belangrijk om onze geschiedenis te bewaren. Kijk en geniet van dit stukje nederlandse verleden.”

Kort nieuws vanuit het bestuur

Beleidsplan 2016 - 2019

Naar verwachting stelt het bestuur begin 2016 het Beleidsplan 2016-2019 vast. Daarin staan de wensen en doelen voor de komende vier jaar en worden de in het vorige beleidsplan gestelde doelen geëvalueerd alsmede de ontwikkeling van het museum. In de voorgaande periode ging extra aandacht uit naar de vrijwillige medewerker, om deze te laten voldoen aan het professionelere imago van het museum. Voor de periode 2016 – 2019 ligt de nadruk op het beheer van het ons toevertrouwde erfgoed, dat niet alleen deel is van onze cultuur, maar ook de richting bepaalt waarheen we gaan. Met de huidige collecties bezit het NVMO een belangwekkend deel erfgoed dat meetelt in het culturele en museale aanbod binnen Nederland en dat een helder beeld schetst van geschiedkundige ontwikkelingen op rooms-katholiek gebied als wel op volkenkundige delen en inheems natuurhistorisch terrein.

Afrika-boek Ab Naeyé

Het boek ‘Afrika - Mysterieuze beelden en maskers’ waarop belangstellenden konden intekenen, zou voor de feestdagen binnen zijn. Helaas is het drukken ervan om verschillende redenen vertraagd. Hopelijk kan het begin 2016 aan de intekenaars en andere geïnteresseerden worden aangeboden. Intekenen kan overigens nog steeds.

Dit najaar is in ons museum een speciale zaal ingericht met zaken uit onze voormalige kolonie Nederlands-Indië. Alles is de moeite waard om te bekijken en je steeds weer te verwonderen over de prachtige dingen die de broeders indertijd opstuurden of meebrachten. Eén ding breng ik graag extra onder de aandacht.

Aan de linkerkant staat een figuur die gehuld is in een heel bijzonder weefsel. Het is een kleding dat Ikat wordt genoemd (het Maleische woord voor binden is *mengikat*). De meesten van ons kennen waarschijnlijk wel de batikleden. Dat zijn veelal kleurige weefsels die ná het weven geleverd worden. Het Ikatweefsel is bijzonder omdat het op een ingewikkelde en moeilijke manier gemaakt en geweven wordt. Eerst maakt men een ontwerp - heel vaak van herhalende abstracte figuren en motieven, maar ook wel bloemen, planten en dieren - waarna men aan de slag gaat met het weven.

Het binden en verven.

Maar het bijzondere aan deze techniek is dat, vóórdat wordt geweven, men de draden eerst verft. Daarbij bindt men kleine en grotere bundeltjes draden, soms wel enkele meters lang, op sommige plekken strak af. Dat zijn de delen die niet gekleurd mogen worden. Men stopt die bundel in een verfbad en legt ze buiten in de zon te drogen. De draden in die bundel zijn dan op de niet afgebonden stukjes gekleurd. Wil men die

draden ook nog een andere kleur geven, worden ze na het drogen op andere plaatsen afgebonden en in een ander kleurbad gedompeld en ook weer in de zon gedroogd. Deze handelingen kan men meerdere malen herhalen. Men maakt diverse bundels met meerdere en verschillende kleuren, uiteraard helemaal afhankelijk van het motief dat men in het weefsel wil hebben. De draden worden gekleurd met natuurlijke kleurstoffen, in hoofdzaak blauw (indigo, uit de indigoboom), rood (uit de wortel van de moerbeï) en geel uit de Kayn kuning (gele boom). Zo maakt men voor één weefsel tientallen kleine en groter bundeltjes die op de gewenste plaatsen de gewenste kleuren krijgen.

Het weven.

Daarna wordt de stof geweven. Het is de bedoeling dat de gekleurde stukjes precies op de goede plaats in het weefsel komen. Alleen dan ontstaan de vooraf geplande motieven. Het zal duidelijk zijn dat zowel het verven als daarna het weven een uiterst nauwgezette bezigheid is en een zeer grote vaardigheid en ervaring vereist. Soms bindt en verft men enkel de scheringdraden (de langsdraden). Dat noemt men dan de Schering-ikat. Als alleen de inslagdraden gebonden en geleverd worden heet dat de Inslag-ikat.

Dubbele Ikat

Het wordt allemaal nog ingewikkelder en vereist nog meer vaardigheid als zowel de schering (langsdraden) als de inslag (dwarsdraden) op deze ingewikkelde manier worden voorbereid. Dat noemt men de Dubbele Ikat. Om dan nog alle gewenste motieven mooi in het eindresultaat te krijgen is daarom een nog veel ingewikkelder en moeilijker systeem. De gekleurde

stukjes moeten immers precies op die plek komen te zitten om het gewenste motief te verkrijgen. Wel is het zo dat in de motieven vaak bepaalde vormen regelmatig terugkeren. Daardoor kan men ook de draden in bundeltjes verven. Deze Ikat weefsels worden (of werden) op verschillende plaatsen in Azië gemaakt, maar die van het Kleine Soenda-eiland Sumba zijn zeer mooi en uiterst ingewikkeld. In het bijzonder aan de oostkust van dit eiland wordt deze weeftechniek nog steeds beoefend. Bent u dus ooit in de gelegenheid om oost-Sumba te bezoeken en u wandelt door één van die kleine dorpjes, zult u daar nog steeds de deels of geheel ingekleurde strengen op grote stenen gewoon langs de Dorpstraat kunnen zien liggen drogen.

Deze weeftechniek is onlangs op de werelderfgoedlijst van Unesco geplaatst. Wanneer u het Ikatweefsel in ons museum komt bewonderen, ziet u dus wel iets héél bijzonders.

Dieren in het nieuws

VOS IS HET HAASJE

In juli van dit jaar verraste het nieuws ons met een vos die zijn leven niet meer zeker is vanwege het stelen van.... worteltjes!

Een boer in Noordwijkerhout vroeg een vergunning aan voor de jacht op vossen omdat deze economische schade aanrichtten aan zijn wortelvelden. Volgens de afdeling Toetsing & Vergunningverlening van de Omgevingsdienst Haaglanden was er niets mis met de vergunninguitgifte, omdat volgens hen “vossen ook wortels eten. Dat had de betrokken boer ook gezegd. En omdat het vooral een nachttactief zoogdier is, hebben we toestemming gegeven voor het gebruik van kunstlicht om de dieren af te schieten.” De vergunning is geldig tot eind 2019.

Het is niet alleen willekeur waarmee provincies ontheffingen afgeven voor het doden van in het wild levende dieren, het is bovenal een ontzettende onkunde om vossen als vegetarische dieren te bestempelen. Vossen eten met name kleine knaagdieren (en die op hun beurt... wortels).

Eens te meer een prachtig bewijs dat het museum (en het onderwijs) op educatief gebied nog wel een bijdrage kan leveren.

WEER NOORDELIJKE WITTE NEUSHOORN DOOD, NOG MAAR DRIE OVER

Waren er vorig jaar, na de dood van de 34-jarige neushoorn Suni in Kenia in oktober, nog zes noordelijke witte neushoorns in leven, nu zijn dat er nog slechts drie. In de Verenigde Staten stierf op 21 november de 41-jarige Nola in een dierentuin in San Diego na een infectie. Omdat de situatie van Nola snel verslechterde, besloot de dierentuin het bijna 2000 kilo wegende dier een spuitje te geven. Nola kwam uit Soedan en werd gevangen toen ze twee was.

In het wild is de soort al enige tijd uitgestorven. Van de zuidelijke witte neushoorn zijn er nog zo'n 20.000 over. Wetenschappers zijn er nog steeds niet uit of het om twee soorten gaat of om twee varianten van dezelfde soort.

Op 11 november j.l. werd de duurste diamant ooit geveild bij Sotheby's in Genève. Een Chinese vastgoedmiljardair kocht de zogenaamde 'Blue Moon'diamant (foto) voor 45 miljoen euro voor zijn 7-jarige dochter, Josephine. Enkele dagen daarvoor kocht hij bij Christies al een zeldzame roze diamant voor 26,5 miljoen euro.

Ruim een week later was er weer een diamant in het nieuws: in Botswana is een diamant gevonden van 1.111 karaat, iets kleiner dan een tennisbal. Het is de op één na grootste ruwe diamant ooit gevonden. Alleen de Cullinan, die in 1905 in Zuid-Afrika werd gevonden, was groter (3.106 karaat). Deze steen is later gekloofd en geslepen in Amsterdam en werd onder meer verwerkt in de Britse koninklijke scepter.

De edelsteen diamant spreekt al eeuwenlang tot de verbeelding. In Indiase Boeddhistische werken uit de vierde eeuw BC wordt diamant al beschreven als een bekende en waardevolle steen. En ook in de moderne tijd geeft het veel inspiratie in verhalen, films en boeken. Eén van de meest gebruikte referenties aan diamant is wellicht de bekende song 'Diamonds are a girl's best friend', uit de film 'Gentlemen Prefer Blondes', uitgevoerd door Marilyn Monroe.

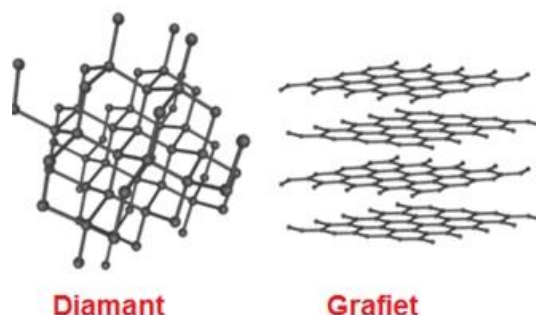
Wat maakt een diamant waardevol?

Prijsbepalende factoren van diamant zijn gewicht (uitgedrukt in karaat, 1 karaat=0,2 gram), zuiverheid, kleur, kwaliteit van slijpen en slijpvorm. De laatste twee factoren zijn

mensenwerk en hebben een groot effect op het laten uitkomen van de schittering en het kleurenspeel van de edelsteen. De zuiverheid wordt o.a. bepaald door de aanwezigheid van inwendige scheuren, resten koolstof of stikstof insluitingen. Een zuivere diamant is kleurloos. Verkleuringen worden veroorzaakt door onregelmatigheden in de kristalstructuur en onzuiverheden. De meest voorkomende verkleuring wordt veroorzaakt door stikstof in de kristalstructuur, dit geeft de diamanten een gele of bruine kleur. Andere kleuren zijn zeldzamer en zorgen voor een

waardevollere diamant. Zo ontstaat een blauwe kleur door de aanwezigheid van borium. Een roze of rode kleur in diamant komt door vervorming van de kristalstructuur, veroorzaakt door druk- en temperatuurveranderingen waaraan de diamant is blootgesteld bij het transport naar het aardoppervlak.

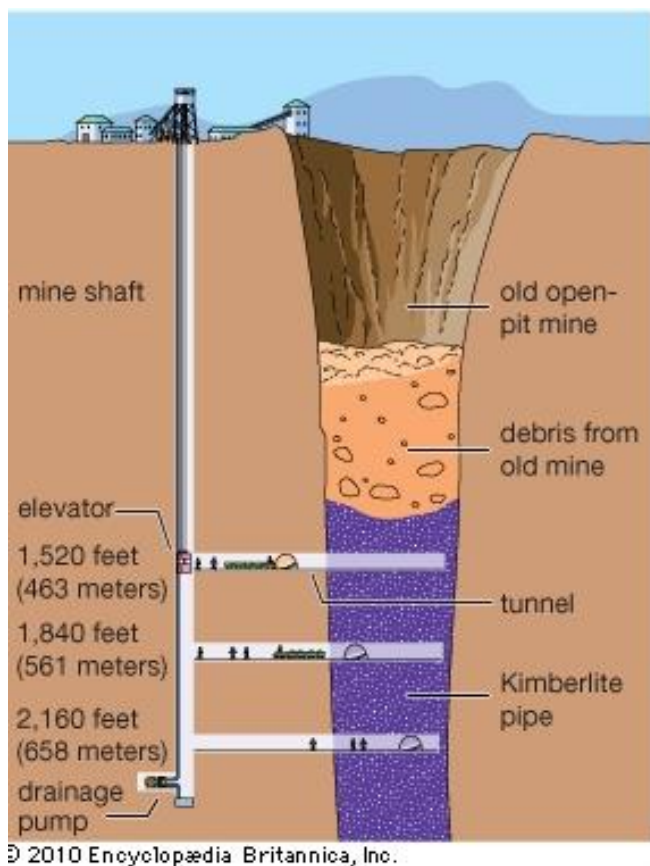
Behalve de bekendste en meest tot de verbeelding sprekende edelsteen, is diamant ook het hardste mineraal dat voorkomt in de natuur. Dit blijkt ook uit de herkomst van de naam: het Oudgriekse woord *adámas*, 'onbreekbaar'. Op de hardheids-schaal van Mohs is diamant het ijkpunt voor hardheid 10. Chemisch gezien is diamant gelijk aan grafiet, dat we kennen als de stift van een potlood. Grafiet en diamant bestaan beide uit koolstof, maar grafiet is juist een heel zacht mineraal. De hardheid van diamant wordt veroorzaakt door de interne structuur van het mineraal, de zgn. viervlakstructuur.

Hoe ontstaan diamanten?

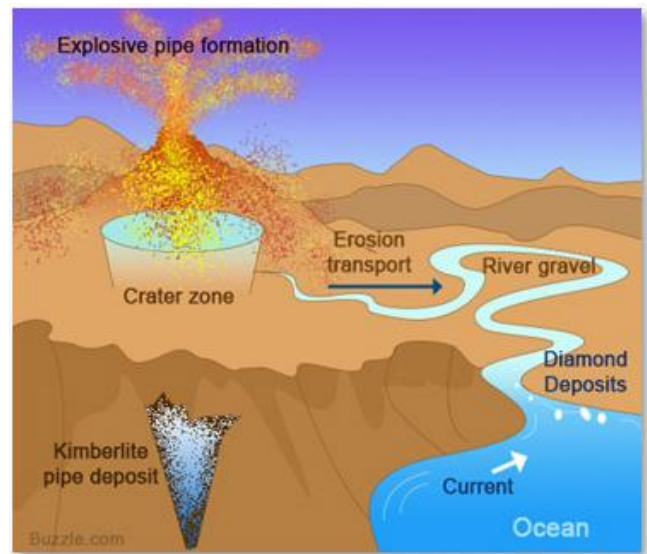
De meeste diamanten worden diep in de mantel van de aarde gevormd bij hoge temperaturen en drukken op dieptes van 140-190 km. De groei van het mineraal vergt veel tijd, wel 1 tot 3.3 biljoen jaar. Ter vergelijking: de leeftijd van de aarde zelf is ruim 4,5 biljoen jaar!

Het transport van diamanten vanuit de grote dieptes van de mantel naar het aardoppervlak gaat via vulkanisme. De edelstenen worden meegenomen in een magma. Dit magma vormt het dieptegesteente 'kimberliet' en de verticale pijpen waarin het magma zich beweegt worden kimberlietpijpen genoemd. Kimberliet is vrij zeldzaam. Het is niet alleen bron van diamant, maar geeft geologen veel informatie over de diepere regionen van de aarde.

Waar kimberliet aan het aardoppervlak komt, kunnen dus diamanten gevonden worden. Maar als de kimberlieten lange tijd aan erosie onderhevig zijn, worden de diamanten over grote afstanden getransporteerd. Tijdens dit transport kunnen de diamanten ook weer bij elkaar verzameld raken door wind

of water in riviergebieden of langs stranden. Dit komt doordat de diamanten groter en zwaarder zijn dan het omgevende materiaal.

kraters

Een andere plek waar diamanten in de natuur voorkomen, is in meteorietkraters. Hele kleine diamanten (micro- of nano-diamanten) worden gevormd door de extreem hoge drukken en temperaturen die voorkomen bij de inslag van meteorieten. Een voorbeeld hiervan is de Popigai Krater in Siberië, Rusland, de op vier na grootste meteorietkrater op aarde. De daar gevonden diamanten zijn 0,5 – 2 mm, met een enkele uitzondering tot 10 mm groot en niet van edelsteenkwaliteit. De meeste diamanten worden gewonnen in mijnen in Centraal en Zuid Afrika, maar ook in Canada, Rusland, Brazilië en Australië.

Een groot gedeelte is niet van edelsteenkwaliteit. Deze diamanten kunnen gebruikt worden als industriële diamant. De grote hardheid van deze mineralen wordt gebruikt bij processen als zagen, boren en slijpen.

Helaas behoort de diamant niet tot de collectie in het NVMO. Wél is er een tentoonstelling over dieptegesteenten, vulkanen en erosie door water en wind. Daarnaast is er een mooie collectie andere mineralen te bewonderen. 🦋

“Jongeren zijn nieuwsgierig, willen leren.
Het museum is daarvoor bij uitstek geschikt!”

ALLEDAAGSE DIEREN IN VERBAZINGWEKKENDE VERSCHIJNINGSVORM

In het NVMO is een verrassende thema-expositie over albinodieren te zien. Medewerker en vogelkundige Cor van Aart haalde deze dieren bij elkaar en stelde zo een bijzondere expositie samen. De verzameling belicht zeldzame witte exemplaren en soorten met verschillende kleurafwijkingen.

De natuurhistorische collectie van het museum bevat tal van zeldzame dieren met een kleurafwijking. Zo is bijvoorbeeld een spreeuw, een kraai, een huismus, maar ook een afwijkende goudvink tentoongesteld. Niet alleen vogels, ook kleine zoogdieren, zoals mollen, zijn te zien, evenals dieren met een wintervacht, met uitleg. Van de vogels zijn de meeste afkomstig uit de rond 1900 door de Broeders overgenomen collectie van dhr. Van den Bogaert. Deze bekende ornitholoog had alle in Nederland voorkomende vogels in zijn bezit, waaronder zeer zeldzame exemplaren.

De collectie bevatte gehele of gedeeltelijke albino's in de volgende species: spreeuw, sijs, paapje, keep, merel, kievit, patrijs, gaai, kauw, kraai, bonte kraai, geelgors, rietgors, leeuwerik en huismus, en een melanistisch exemplaar van de gewone goudvink (wellicht door speciale voeding verkregen). Helaas is een aantal vogels in de loop der jaren gesneuveld.

albino mol ⇒

Kleurafwijking kent drie oorzaken:

albinisme, aangeboren ontbreken van pigment (gevolg: wit verenkleed, rode ogen);

leucisme, gebrek aan pigment (gevolg: gedeeltelijk of geheel wit verenkleed, normale ogen);

melanisme, teveel aan donkere pigmenten (gevolg: donkerder tot zwart verenkleed).

Kleurafwijkingen in de natuur zijn zeldzaam. Dit geldt ook voor vogels. Nu is het normale verenkleed van vogels ook niet altijd exact hetzelfde. Enige variatie is normaal. Ook door inwerking van licht kunnen kleuren verbleken. Veel vogels en zoogdieren in ons museum zijn mede verkleurd door het licht en de tijd. De afwijkingen waarover het hier gaat, zijn genetisch bepaald, dus een veranderd gen is verantwoordelijk voor de kleurafwijking en zo'n kleurafwijking kan worden doorgegeven aan nakomelingen.

Bij albinisme ontbreekt het pigment ook in het vaatvlies van de ogen. Veel waarnemingen van albinistische vogels zijn waarnemingen van vogels die echter zwarte ogen hebben. Dat zijn dus geen echte albino's. In wezen zijn deze vogels bont, ook wel gedeeltelijk albinisme genoemd. Dit komt voor bij kieviten, de zwarte kraai, kauw, scholekster, ransuil, huismus, vlaamse gaai, zanglijster, fazant, patrijs, boerenzwaluw en de spreeuw.

Overlevingskansen

Minder pigment maakt de veer breekbaar. Alle mutanten vertonen sterker afgesleten veren dan hun normale soortgenoten. Dit vermindert overlevingskansen. Pigment in het oog dempt het overbodige licht. Minder demping veroorzaakt overstraling. Het zien vermindert, doet pijn en details worden nagenoeg niet waargenomen. Dit belemmert het zoeken naar voedsel. Ook predatoren worden minder snel waargenomen.

HET MAKEN VAN EEN BLAASPIJP

Eén van de pronkstukken in de Indië-collectie is de blaaspijp uit Borneo. Hij oogt als een speer vanwege de punt aan de voorkant, maar die heeft dezelfde functie als eertijds bij ons de bajonet: om met een ongeladen geweer toch niet ongewapend te zijn. Het verhaal achter de blaaspijp maakt het voorwerp zo machtig interessant.

De blaaspijp of *sumpitan* werd gebruikt op Malakka en Borneo en werd met name voor de jacht gebruikt. Het is een effectief wapen: de pijltjes maken geen geluid, dus misschieten schrikt het wild niet direct op. Je schiet totdat het raak is, met als nadeel dat een geraakt dier niet direct sterft, maar nog een eind kan lopen. Ook tijdens oorlogen met andere stammen bewees het 'luchtdrukgeweer' zijn dienst. Het effect van de blaaspijp zat in de pijltjes: de punt werd ingesmeerd met gif.

Voor het vervaardigen van een blaaspijp koos de krijger een ongeveer 2 ½ meter lange staaf jajang-hout. Met zijn zwaard schaafde hij het hout af totdat hij een ronde staaf overhield met een dikte van zo'n 5 tot 7 ½ cm. Hierna holde hij het hout uit. Hiertoe maakte hij een soort platform en met een lange ijzeren priem stootte hij rechtstandig in het midden. Eén van zijn stamgenoten spoelde met water uit een bamboebeker de splinters weg. Het was een langdurig en secuur werk. Het ijzer voor het boorinstrument werd verhit in een houtskoolvuur, aangeblazen met een bundel veren als een zuiger op en neer bewegend in een holle houten buis. Met een stenen hamer werd het ijzer op een stenen aambeeld geklopt.

Nadat de staaf was uitgehold en het ene eind - het mondstuk - 2 cm. dik was gemaakt, polijste men de binnenkant van de buis tot een diameter van 8 mm.. Daarna werd het wapen licht gebogen door het voorzichtig boven een vuur te verwarmen zodat, er door kijkende, slechts de helft van de opening aan de andere kant te zien is. (Kijk er maar eens door, in het museum.)

gifpuntje

Tenslotte maakte de inwoner van Borneo zijn eigen ammunitie. De pijlen bestaan uit twee delen. De punt is van hard hout, ongeveer 15 cm. lang. Het achtereind is een stuk merg, dat precies in de buis past en naar voren toe dunner wordt om niet teveel weerstand aan de lucht te bieden wanneer de pijl werd afgeschoten.

Elk pijltje werd gedoopt in een dodelijk gif, gemaakt van sap uit de tasem-boom of upasboom (*Antiaris toxicaria*) die 12 tot 40 m. hoog wordt. Het sap bevat *antiarine*, een hartvergift (1/3 mg doodt een konijn in 12 minuten en 1 mg een hond in 3-9 minuten). (*Antiaris* is Grieks en is afgeleid van het woord antja, javaans voor 'pijl'.) NB: in Zuid-Amerika gebruiken de Indianen een vergelijkbaar wapen; het gebruikte gif daar is *curare*.

Het aftappen gaat net als bij de rubberboom: diepe sneden waaruit het sap stroomt. Dit wordt opgevangen in een bamboebeker.

Het sap kan niet worden gebruikt voordat het een tijd boven een vuur is verhit. Het wordt dan een taai, donkere massa, die als zalf kan worden uitgestreken. Deze specie verdunt men weer en in de verkregen vloeistof worden de pijlen gedoopt.

Is het al verwonderlijk hoe men zo'n betrekkelijk gecompliceerd instrument met zulke eenvoudige middelen kan maken, even verwonderlijk is hoe het wapen wordt gehanteerd. Terwijl de jager de pijlpunt van achteren inzet, wordt even ruw gemikt, zoals de man op de voorgrond doet. Door het geringe gewicht van de pijltjes wijken ze gauw af, zelfs bij weinig wind. Toch kan over een afstand van soms wel 70 meter doel worden getroffen. Met blaaspijpen kan men zelfs op zwaarder wild jagen. De blaaspijp wordt ook voor onschuldige doeleinden gebruikt: bij het inhalen van rijst beschiet men elkaar soms met leemballetjes en soms zijn er wedstrijden.

Volkenkunde, natuur of archeologie. Soms is niet duidelijk in welke deelcollectie een object moet worden ondergebracht. Het is inmiddels zo'n tien jaar geleden dat ons museum werd verblijd met een bijzondere gift. Bij mevrouw M. Geerlings in Muiden mochten we een object ophalen dat vermoedelijk wel in onze collectie zou passen: een menselijke schedel uit een precolumbiaanse cultuur (dus vóór de tijd van Columbus' ontdekking van Amerika in 1492), iets wat je niet alle dagen tegenkomt!

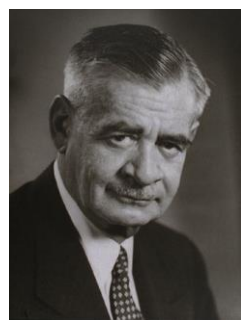

Wij combineerden een vergadering in Amsterdam met een bezoek aan mevrouw Geerlings en brachten de schedel in een kartonnen doos mee terug. Het object zat volledig ingebed in geelwit sediment van fijn schelpgruis en zand. Veel wijzer over de herkomst van de vondst waren we niet geworden. Het was een erfstuk van een familielid, maar details ontbraken. Bij het voorwerp was een vergeeld papiertje gevoegd, waarop de tekst geschreven stond: *'Precolumbiaansh Indiaansh graf Venado beach artificiële ontwrichting van onderkaak'*. Wat speurwerk op het internet leverde snel resultaat: een wetenschappelijk artikel dat getuigde van gruwelijke praktijken

Venado Beach is een kuststrook langs de Pacific ten zuidwesten van het Panama Kanaal. Dankzij bijzondere omstandigheden blijft skeletmateriaal hier goed bewaard in een afgedekte verhoogde strandlaag van wit zand en samengeperst schelpgruis (aangeduid als 'coquina'). Menselijke resten kwamen in 1948 aan het licht bij ontgronding van de donkere toplaag ten behoeve van bodemverbetering van de gazons op de nabij gelegen Amerikaanse marinebasis Fort Kobbe, die enkele kilometers verder landinwaarts ligt. Voor zover er al grafmarkeringen aanwezig zouden zijn geweest, waren die inmiddels al door

de bulldozer weggeschept. Wel werden op enige afstand van de hoogwaterlijn bij de uitmonding van de Mangopobre Vallei 369 begravingen aangetroffen. Hiervan zijn er 202 opgegraven door het Peabody Museum van de Harvard Universiteit in 1951. De overige 167 werden vrijgelegd door Neville A. Harte. De opgravingsdocumentatie is ter hand gesteld aan de antropoloog S.K. Lothrop (1892-1965) van de Harvard Universiteit. De opmerkelijke onderzoeksresultaten werden door Lothrop beschreven in het wetenschappelijk tijdschrift *American Antiquity* in 1954 onder de titel: *'Suicide, sacrifice and mutilations in burials at Venado Beach, Panama'*.

Sprake was van individuele begravingen, waarbij met treden verdiepte grafkamers waren ingegraven in het sediment. De dode lag op de rug of op de zij, of was rechtop zittend begraven (de zgn. 'bathtub burial'). De grafkamers bevatten soms meerdere individuen. Ook werden menselijke resten in urnen aangetroffen. Vanuit de 16^e eeuw is informatie overgeleverd van begrafenisgebruiken bij de plaatselijke bevolking, genoteerd door de Spaanse historicus Gonzalo Fernández de Oviedo. De begrafenisceremonie werd gezien als een magisch ritueel dat toegang gaf tot een andere wereld. Het was wel gereserveerd voor adellijke machthebbers. De gewone man en de slaven werden normaliter niet begraven, maar voor consumptie aangeboden aan roofvogels en roofdieren. Bepaalde individuen uit de lagere klassen werden uitgekozen om hun meerderen te dienen in het hiernamaals. Daartoe werden ze gedood, of ze pleegden zelfmoord door middel van vergif. Hun lichamen werden geplaatst in het graf van hun meester. Soms werden ze levend begraven na te zijn

S.K. Lothrop

Het lijkt waarschijnlijk, dat degenen die een onvrijwillige dood stierven, slaven waren, doorgaans krijgsgevangenen. Om ontsnapping te bemoeilijken, werd het merk van hun eigenaar op hun gezicht getatoeëerd, volgens Oviedo. Ook

bedwelmd met alcohol.

Aanwijzingen voor deze in onze ogen gruwelijke dood vormden enkele begravingen in Venado Beach waarbij de dode op de eigen vingers lijkt te bijten. Dit suggereert een handbeweging na begraving.

werden vaak hun voortanden uitgeslagen. Uit de onderzochte skeletten van Venado Beach kwam naar voren, dat de mensen werden omgebracht door het breken van hun nek of hun rug. Een gebroken nek bleek uit de abnormale positie van het hoofd. Tot de begrafenispraktijken behoorde ook het uitenemen van lichaamsdelen na ontvlezing. Deze methode lijkt vooral te zijn toegepast bij hooggeplaatste personen. Onthoofding kwam veel voor, waarbij het hoofd soms bij het lichaam werd begraven, of soms was verwijderd en meegenomen. In een aantal gevallen waren de onderkaak en hoektanden uit de bovenkaak met de rest van het lichaam nog aanwezig, terwijl de schedel met de bovenkaak was verwijderd. De operatie was met grote nauwkeurigheid uitgevoerd, wat getuigt van deskundigheid op dit gebied. Het lijkt erop, dat de schedel die ons ter hand gesteld is, ook aan deze praktijk ten prooi is gevallen.

De vastgestelde verminkingen van lichamen kwam bij circa een vijfde deel van het totaal aantal aangetroffen begravingen voor. Ongeveer een derde van de begravingen lag op de rug met de handen onder de kin en de knieën opgetrokken. De

lagen zo dicht opeen, dat ze vermoedelijk omwonden waren met touw, of in zakken waren genaaid. Lichamen die op hun zij lagen, waren niet samengevouwen. Slechts een achtste van de lichamen lag in gestrekte positie, doorgaans op de rug.

Nog een opmerkelijk verschijnsel werd vastgesteld aan de hand van de opgegraven gebitten. Aan de achterzijde van de voortanden in de bovenkaak werd in een aantal gevallen een merkwaardige slijtage geconstateerd die vooral voorkomt bij indianenvolken. Het wordt omschreven als *Lingual Surface Attrition of the Maxillary Anterior Teeth* (LSAMAT). Deze afwijking lijkt te maken te hebben met het kauwen op zoete maniokwortels.

Het is interessant om onze schedel aan een nader onderzoek te onderwerpen om te zien of de geconstateerde afwijking ook hier is terug te vinden. Vermoedelijk is de schedel echter te fragiel voor een dergelijk onderzoek. Verder uitprepareren van de schedeldelen uit het schelpzand kan daarom beter achterwege worden gelaten.

‘Bleke kol’ levend voorbeeld van kleurafwijking **Cor van Aart**

Dat er levende kleurafwijkingen zijn, bewijst Kees Vliet Vlieland die deze foto van een ‘speling der natuur’ maakte. Hij zag de ‘bleke kol’ op 28 november jl. in een groep grauwe-, kol- en brandganzen bij Groede in Zeeuws Vlaanderen.
(zie ook bladzijde 12)

MONUMENT VOOR DE NATUUR

Sinds in juni de balie anders werd opgesteld, is het in het oog springende kunstwerk dat daar hing, verplaatst naar de Gehoorzaal. Maar wie kent nog de achtergrond van het werk? Tijd om een oud artikel af te stoffen dat in 1998 stond in Museum op Zicht. De maker Rob Hopstaken is zelf aan het woord over zijn binnenkort 25 jaar oude kunstwerk.

Waande u zich ooit in de afrikaanse binnenlanden, ver van alle ‘westerse beschaving’? U vaart mee in een primitieve kano, voortbewogen door jagers van een lokale stam en langzaam drijft u door het riet het oerwoud binnen. Er wordt gezongen, dromerige mantra-achtige liederen waarvan u slechts de melodie enigszins kunt volgen. Steeds meer nemen de geluiden om u heen de overhand. U hoort panter brullen, olifanten trompetteren, apen schreeuwen... Allemaal ver weg. Het uitgebreide kleurenspectrum verdwijnt met de zons- ondergang in even fraaie grijsvariëaties. Dan valt de nacht en u beseft eigenlijk nu pas dat dit de essentie van het bestaan is.

Ik ben vereerd dat het schilderij, dat destijds mijn afstudeer- project vormde, in een natuurhistorisch museum mag hangen. Daar komt het ook het beste tot zijn recht, want het is een ode aan de natuur, om de kijker respect af te dwingen voor de allesomvattende natuur die begint in de kosmos en eindigt in ons eigen lichaam.

Juni 1991 verraste ik, na ruim tien maanden werk, mijn docenten met ‘Ma Fête Sauvage’. Een project dat mij twee

onderwerpen opleverde: natuur en muziek. Die twee gaan uitstekend samen. Onze cassette recorder speelde al die tijd de muziek van de griekse musicus Vangelis. Hij speelde het magistrale ‘Ma Fête Sauvage’ steeds weer, zodat ik het kon omzetten in beelden, kleuren en composities. Vlinders verschenen, olifanten, apen, regenwouden en oceanen. Het ontstond als vanzelf, als een tienmaandendurende meditatie die orde op zaken stelde. U had het al begrepen, de titel is rechtstreeks ontleend aan Vangelis.

Nu weet u waar de muziek vandaan komt. De natuur heb ik van mijn vader, dat werd ons thuis met de paplepel ingegeven. Een eencellige is niet minder bewonderenswaardig dan de grootste organismen. Tenslotte kan het grote nog steeds niet zonder het kleine bestaan, iets dat wij mensen maar al te vaak over het hoofd zien.

De natuur biedt alles: een oerdegelijke samenleving in de vorm van een ecologisch systeem en een ongeëvenaard scala aan vorm en kleur. En mijn werk is er van vergeven.

Doordat mijn ‘wilde feest’ een werk als monument voor de natuur wordt door het in het museum te hangen, is dit werk eindelijk voltooid.

AANWINSTEN

Hoe voelt een egel? En een smient?

Met enige regelmaat worden aan het museum voorwerpen aangeboden. Zo kregen we in juli van een echtpaar uit Roosendaal een boog en 7 pijlen in een koker, zo'n eeuw geleden door een broer van haar vader meegebracht uit Afrika. Jarenlang hing het in kasteel Briare (Loiret onder Parijs) tot het begin jaren '70 werd geërfd. Een bestemming in het museum vonden ze de beste plek.

Vorige maand kregen we twee 'wandelsokken' uit Ghana (één is een verkapte sabel), enkele oude jaargangen van een blad over Indonesië (komt goed van pas) en over archeologie, en een collectie opgezette dieren uit een nalatenschap. Dit laatste bestond aanvankelijk uit een veertigtal dieren, maar uiteindelijk waren er slechts tien over, de rest was 'verdeeld'. Erg teleurstellend, temeer daar het restant in slechte staat verkeert. Besloten is om dit niet in de collectie op te nemen, maar in de Gehoorzaal te gebruiken als 'tastmateriaal' zodat bezoekers (vooral jongeren) ze kunnen aanraken en voelen. Gelukkig bood een familie uit Breda half november een andere collectie aan en daarin zaten wel heel mooie en bijzondere vogels.

Tot slot mochten we op 17 november in Dongen 'n prachtige collectie ophalen bij de bekende Witte Paters, van wie we al zoveel in ons museum bezitten. Deze Missionarissen van Afrika verhuizen komend jaar. Met het oog hierop wordt nu reeds de inventaris herbestemd. Voor het museale deel was – na Rome – het NVMO de eerste gegadigde. Met deze 'aanvulling' op de voorwerpen die de broeders al kregen tussen 1885 en 1950 ontstaat nu een mooi geheel die de geschiedenis van de Witte Paters belicht en hun relatie met de Broeders van St. Louis. Daarnaast kunnen we een vollediger beeld tonen van het leven en de cultuur in de voormalige Belgische Congo.

gebruiksvoorwerpen, sieraden en messen. Bijzonder is het schilderij van kardinaal Lavigerie, geschilderd door E. Vallois, dat eind 19e eeuw aan de Broeders werd geschonken en jarenlang in het gebouw van de Congregatie van St. Louis hing tot het medio 1997 werd teruggegeven aan de Witte Paters. Hoewel ook Rome interesse toonde voor het portret, vond overste Wim Wouters dat het bij het NVMO meer op zijn plaats zou zijn. (Het hing oorspronkelijk in de gang van de voorbouw van het complex van St. Louis, enkele tientallen meters van ons museum vandaan.)

OPMERKELIJK

Opmerkelijk, dat was het logo op de stukjes indische spekkoeke tijdens de feestelijke bijeenkomst op 30 oktober. Een initiatief van Lieselotte Bolder.

De 'ouweltjes' sierden eerder dit jaar al de cakejes die Lieselotte had gebakken ter gelegenheid van de expositieopening op 22 mei.

Ook toen brachten ze de tongen in beroering en wethouder Paantjens trok de prachtige vergelijking met een hostie, waarmee afkomst van de collecties (Broeders) en het museum mooi gestalte kregen.

Een blijvertje! 🐦

De Missionarissen van Afrika uit Dongen, bekend als de Witte Paters, droegen onlangs talloze objecten uit Afrika over aan het NVMO. Hiermee werd een meer dan honderd jaar oude traditie voortgezet.

Op 17 november vond de overdracht plaats van de voorwerpen die in 'eeuwigdurende bruikleen' naar Oudenbosch gaan. Overste Wim Wouters namens de Missionarissen van Afrika en Marcel Deelen namens het NVMO ondertekenden de overeenkomst, in aanwezigheid van Adrienne Pijnappel-Valentijn en bestuurslid Simon Eland.

Onder de stukken bevindt zich een authentieke boernoese, verder diverse foto's, oude jaargangen van de 'Annalen', houten beelden, muziekinstrumenten,

AFRIKA—MYSTERIEUZE BEELDEN EN MASKERS

De expositie 'Afrika - Mysterieuze beelden en maskers' uit de collectie van Ab Naeyé wordt begeleid door het gelijknamige boek waarin het oorspronkelijk doel en het gebruik van de geëxposeerde voorwerpen staat beschreven. Een heldere inleiding over de traditionele afrikaanse cultuur en de opbouw van de collectie maakt het werk compleet.

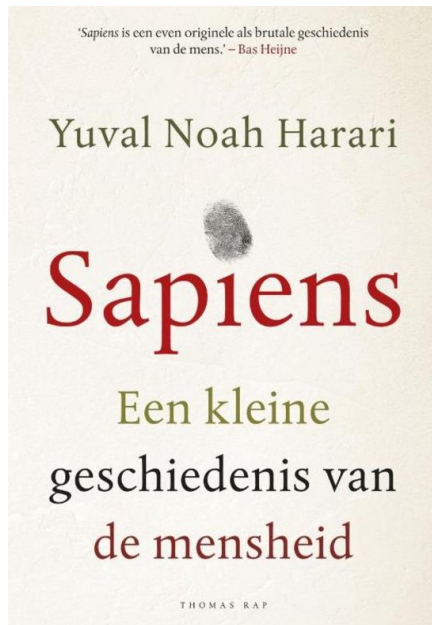
Het boek ligt voor € 15,- bij de balie van het museum.

NEDERLANDS-INDIË, DOOR DE OGEN VAN HET VERLEDEN.

Het boek van Dick Rozing waarop een deel van de expositie 'Van gamelan tot doerian' is gebaseerd.

Honderdvijftig foto's uit 1910 geven een beeld van een verdwenen wereld die zo lang was verbonden met ons land. Teksten over de totstandkoming van de platen is opgenomen, alsmede Bos-atlaskaarten waarop de plaatsen zijn aangegeven waar de foto's werden gemaakt.

Het boek ligt voor € 24,95 bij de balie van het museum.

Zeventigduizend jaar is een lange tijd, langer dan we ons kunnen voorstellen. Dat is de tijd die homo sapiens 'nodig' had om zes mensensoorten te overleven en als enige over te blijven, aldus de Israëlitische professor Harari. Het zou zelfs kunnen dat sapiens de andere soorten uitroeide....

In Sapiens neemt de professor ons mee op een fascinerende reis door de geschiedenis van de mensheid. Wie zijn we? Waar komen we vandaan? En hoe zijn we zo geworden als we nu zijn? In een aanstekelijke relaas laat Harari ons kennismaken met een raadselachtig fenomeen: de mens.

Yuval Noah Harari doceert geschiedenis aan de Hebreeuwse Universiteit van Jeruzalem en schrijft columns in Haaretz. Sapiens is in meer dan dertig landen vertaald.

Harari tekent meesterlijk de verhouding tussen diverse families van mensen: 'We zijn gewend om onszelf te beschouwen als de enige mensen, want de laatste tienduizend jaar is onze soort inderdaad de enige mensensoort op aarde geweest. Maar de echte betekenis van het woord 'mens' is 'dier dat behoort tot het geslacht Homo' en vroeger waren er naast Homo Sapiens vele andere soorten die tot dit geslacht behoorden.' (...)

'Het is een gangbare misvatting om naar deze soorten te kijken alsof ze in een rechte lijn van elkaar afstammen. Deze lineaire voorstelling wekt de foutieve indruk dat de aarde altijd door één mensensoort tegelijk werd bewoond en dat alle oudere soorten simpelweg eerdere modellen van onszelf waren. De waarheid is dat de wereld vanaf circa tweemiljoen jaar geleden tot zo'n tienduizend jaar geleden het thuis was van verschillende mensensoorten tegelijk.'

Na een wellicht wat wankelende inleiding om een basis te leggen voor zijn betoog – evolutie stoelt soms teveel op aannames, veronderstellingen en theorieën – gaat Harari als een speer zodra de prille mens uit de verf komt: de vaardigheid tot het gebruik van vuur dat horizons opent.

Bij alles echter, hoe aannemelijk ook, gaat hij voorbij aan een aspect dat zo kenmerkend is voor de mens: de menselijke geest. Niet het vermogen tot denken, maar de 'bovennatuurlijke' en mentale krachten die we zelf niet kunnen verklaren maar wel ervaren. Kunnen krachten als levitatie, psychokinese en telepathie verklaard worden vanuit evolutie?

Herkenbaar is de mens die hij schetst die verantwoordelijk zou zijn voor het uitsterven van andere mensensoorten, met name de Neanderthaler. De eerste grote genocide in de geschiedenis, noemt Harari het. "Sapiens staan niet echt bekend om hun tolerantie."

Aannemelijker is het dat de Neanderthaler uiteindelijk is opgegaan in de huidige mens. Nog steeds bestaat 9% van het X-chromosoom van mensen in delen van Europa en Azië uit Neanderthaler-DNA.

"Voor zover we weten, vloeiden veranderingen in sociale gedragspatronen, nieuwe technologische uitvindingen en de kolonisatie van nieuwe leefgebieden eerder voort uit genetische mutaties en omgevingsfactoren dan uit culturele initiatieven."

De kritische lezer zal zich tijdens het lezen continu de vraag moeten stellen "Is het zo, heeft hij gelijk?" Zeker voor wie overtuigd is van een goddelijk plan met de schepping of een doel van het universum, is het noodzakelijk gedurig de vinger aan de pols te houden in hoeverre Harari een reële conclusie te berde brengt. Het zou namelijk kunnen dat hij, om van a naar b te komen, toch iets over het hoofd ziet, simpelweg omdat ook wij als moderne mens niet alles weten. Dan zou het zijn als het passend maken van twee puzzelstukjes waar eigenlijk een ander stukje tussen hoort. Het grappige is dan weer dat ook de kritische lezer dit stukje niet kan invullen, tenzij hij terugvalt op zijn religieuze bagage.

biologie versus cultuur

Briljant is zijn uiteenzetting over seksualiteit, waarin hij betoogt dat seksuele geaardheid een cultureel aspect is geen biologisch probleem. 'Biologie maakt mogelijk, cultuur verbiedt. De biologie tolereert een breed spectrum van mogelijkheden. Cultuur geeft mensen daarentegen de kans om bepaalde mogelijkheden te verwezenlijken, maar verbiedt andere opties. De biologie stelt vrouwen in staat om kinderen te krijgen, waarbij sommige culturen vrouwen dwingen om die mogelijkheid te verwezenlijken. De biologie stelt mannen in staat om te genieten van seks met een seksegenoot, terwijl sommige culturen hen verbieden om die mogelijkheid te verwezenlijken. Moeder Natuur kan het niets schelen.'

Iemand als Harari die zo over de dingen nadenkt en de moeite neemt deze verhelderend toe te lichten, verdient een dito publiek dat nieuwsgierig is en bereidt tot het stellen van controversiële vragen. Harari geeft soms verrassende inzichten aan de hand van vier thema's: de cognitieve revolutie, de agrarische revolutie, de eenwording van de mensheid en tenslotte de

wetenschappelijke revolutie, om dat alles samen te vatten in 'het dier dat een god werd'.

Het is een fantastisch en uitdagend boek, al is de tweedimensionale weergave van feiten waarvoor hij poogt een verklaring te bedenken, af en toe storend; er is geen ruimte voor spiritualiteit, het stuk dat rekening houdt met de mogelijkheid dat er meer is dan alleen het zichtbare.

Harari gaat uit van het idee dat goden het verzinsel zijn van mensen (terwijl dat feitelijk een heel ander 'vakgebied' is) om groepen te laten samenwerken door gemeenschappelijke mythen ("de mythische lijn is het die grote aantallen individuen verbindt. Deze lijn maakte ons tot meesters der schepping").

Het is te kort door de bocht om godsdiensten of het ontstaan ervan enkel te bestempelen als manipulatieve machtsmiddelen van een heersende klasse om groepen mensen naar je hand te zetten. Zeker wanneer je beseft dat veel religies de ontwikkeling van het goede in de mens in zich hebben.

Harari omschrijft dat pragmatisch: "Tegenwoordig wordt religie vaak

gezien als een bron van discriminatie, onrecht en tweedracht. Maar in wezen is religie van oudsher de derde grote harmonisator van de mensheid, naast geld en wereldrijken."

Harari biedt ons wel een enorm interessant verhaal dat ons aanzet tot denken en overdenken en dat een frisse visie biedt op onze afkomst. Hij laat ons zien dat de feiten zoals we die op school leerden, een diepere dimensie hebben en dat de samenhang in de facetten van onze ontwikkeling - genetisch, psychologisch, evolutionair - veel verrassender is dan we ooit konden vermoeden.

Alleszins een aanrader voor wie nieuwsgierig is en feiten wil bespiegelen. Het helpt de lezer in elk geval een beetje verder in zijn ontwikkeling.

Sapiens. Een kleine geschiedenis van de mensheid. Yuval Noah Harari. Uitgeverij Thomas Rap/De Bezige Bij, 2015. 462 pp. ISBN 978 94 004 0310 9. Paperback, € 15,-

Tenslotte....

* OPROEP *

De collecties van het NVMO zijn ooit ontstaan als ondersteunend materiaal bij het onderwijs. Nog steeds heeft het museum een educatieve inslag. Niet voor niets hanteren wij de slagzin 'Gaat verder waar het onderwijs stopt'.

Om de scholen bewust te maken van de mogelijkheden die het NVMO voor het onderwijs biedt, zijn we op zoek naar een 'ambassadeur'.

Deze ambassadeur - enthousiast, overtuigend en representatief - spreekt met schoolbesturen en leerkrachten om samen te kijken hoe scholen gebruik kunnen maken van het museum.

Kent U iemand? U?

Reacties graag via
info@nvmoudenbosch.nl

BIJ DE ACHTERZIJDE

EDJIZRETHCA ED JIB

In 1908 schonk Br. Patricius namens het Institut St. Louis een zeldzame tropische vogel aan Leiden. Aanleiding was een bezoek in 1907 door dr. E.D. van Oort en mr. dr. R.C.E.G.J. Baron Snouckaert van Schauburg. Ongetwijfeld is toen het verlangen uitgesproken de zeldzame vogel op te nemen in de Leidse collectie. Aardig om te bedenken dat de contacten met Leiden al meer dan een eeuw oud zijn.

"Met betuiging van onzen beleefden dank heb ik de eer bij dezen de goede ontvangst van den Nieuw-Guinea vogel, Melanopyrrhus Orientalis, te berichten. Het fraaie voorwerp is een aanwinst voor onze verzameling. De reden, dat ik mij over den vogel nooit tot u gewend heb, is dat ik meende, dat de Heer Snouckaert het voorwerp eigenlijk van U voor onze collectie had aangevraagd. Toen ik nu niets hoorde, dacht ik, dat de vogel niet afgestaan werd. De onverwachte ontvangst is des te groter verrassing. Mag ik U bij dezen beleefd verzoeken onzen bijzonderen dank aan uwe directie over te brengen en wilt U de verzekering aanvaarden mijner bijzondere gevoelens van hoogachting. Uw zeer dienstwillige E.D. van Oort."

Melanopyrrhus anais orientalis (Schlegel).

One specimen. N. W. New Guinea. Presented by the Catholic Institution "St.-Louis" at Oudenbosch. This specimen has the head entirely orange, without a black patch on the nape. We have a similar specimen from Skroes, W. New Guinea, collected by K. Schädler, 25 December 1896.

Leyden Museum, January 1909.

Notes from the Leyden Museum, Vol. XXX.

's Rijks Museum van Natuurlijke Historie.

Ornithologische
afdeling.

Dr. E. D. van Oost.

Leiden, den 8 Februari 1908.

Ken belevwaardes Heer
Br. Patricius
te Oudenbosch.

Geleerwaardes Heer

Phet betruiging van
voren beleefden dank heb ik
de eer by desen de goede ont-
vangst van den Nieuw-Guinea
vogel, *Melanopyrrhus orientalis*,
te berichten. Het fraaije voor-
werp is een aanvulsel van
voren verzameling. De reden,
dat ik mij over de regel hoort

Ken Geleerwaardes Heer
Br. Patricius
Instituut St. Louis
Oudenbosch.

tot te gevena heb, is dat
ik meende, dat de Heer
Inouckert het voorwerp eige-
lijk kan te voren voren collectie
had aangevraagd. Toen ik nu
niet hoorde, dacht ik, dat de
vogel niet afdertkan werd.
De onverwachte ontvangst
is des te grooten verrassing.
Alas ik te bij desen beleefde
verroeken voren byzondere
dank aan leve directie over-
te brengen en wilt te de ver-

bekeering aanvorderen mijner
byzondere gevoelens van
hoogachting.

Waar dienstwillige
J. D. van Oost

